

Forsvar for fortiden

AF

CARSTEN DUE-NIELSEN

Er fortidens fremtid truet? Det kunne man forestille sig efter at have læst Bernard Eric Jensens indlæg om faghistorikerens historiebegreb.¹ Indlægget kan umiddelbart tolkes som en opfordring til danske historikere om at besinde sig på nutiden og fremtiden og ikke alene fokusere på fortiden, at være fortidsfikserede. Og desuden bør de snarere lære af historiefilosoffer end af praktiserende historikere, når de skal udvikle deres fag og erstatte deres nuværende problematiske historiebegreb med et mere frugtbart og velbegrunderet.

Når en af de flittigste bidragydere til diskussionen om historiefaget i Danmark kritiserer danske historikere for at være fortidsfikserede og uopmærksomme over for nyttige impulser fra andre videnskaber, giver det anledning til overvejelse – og lyst til reaktion. Først må det gøres klart, hvad Bernard Eric Jensen (BEJ) mener med fortidsfiksering; dernæst må det undersøges, om han har ret i, at de fleste nyere danske historikere kan karakteriseres således; videre må det vurderes, om han i givet fald præsenterer en god forklaring på dette fænomen; endelig må det overvejes, om det er rimeligt at kritisere en fortidsfiksering, og om der er et godt alternativ til en sådan.

Desværre er der snævre grænser for, hvor udførligt BEJ i den korte artikelform har kunnet udfolde og dokumentere sine synspunkter, herunder definere sine begreber. Og dertil kommer, at han overrasker læseren ved efter mange siders kritik af fortidsfikseringen og danske faghistorikerens historiebegreb sidst i artiklen erkender, at det ikke »udgør et aldeles fejlagtigt eller misvisende historiebegreb« og at »det fortidige indgår som en central og vigtig komponent i alle foreliggende historie-

¹ Bernard Eric Jensen: Faghistorikerens historiebegreb – dets baggrund, kendetegn og virkninger. *Historisk Tidsskrift* 104:1, s. 179-207.

begreber«, men dog »ikke fæstner opmærksomheden ved det centrale og væsentlige«. ² Læseren lades derfor lidt i vildrede med, hvor alvorligt kritikken skal tages.

Materialet til BEJ's bestemmelse af danske historikers historiebegreb har været det sparsomme udvalg af fremstillinger af, hvordan faghistorikere arbejder og bør arbejde, hvorimod han ikke har undersøgt historikernes praksis. Om de anvendte fremstillinger er dækkende beskrivelser eller konsekvensrige anvisninger, får læseren derfor ikke at vide. Og man kan nok spørge, om ikke traditionen for at skrive historie har været så stærk, at den har været tilstrækkelig som forbillede, når det gælder en bred bestemmelse af faget. I hvert fald har det næppe været vigtigt, om ordet »historie« oprindeligt havde en anden betydning. Det har været besværligt nok, at »historie« for faghistorikere både betyder fortid og rekonstruktion af fortid. Skulle historie også betyde erkendelse i almindelighed, havde man nok hittet på et andet ord. Men BEJ har sikkert ret i, at de fleste danske historikere har taget det for givet, at historikerens emne var menneskehedens fortid, og at spørgsmålet i denne brede forstand ikke behøvede videre diskussion. Det gælder vist i øvrigt også for mange andre fag, at man sjældent ser lange debatter om, hvorfor faget ikke drejer sig om noget helt andet, end traditionen tilsiger.

I den største del af BEJ's indlæg er kritikken af fortidsfikseringen hos danske historikere efter det kritiske gennembrud i slutningen af 1800-tallet i centrum. Det står imidlertid ikke ganske klart, hvad der for BEJ er fortidsfiksering. Det synes – når Holberg og Molbech tages frem – ikke at være historikernes genstandsfelt i sig selv, der er afgørende, men om de har et nutids- eller fremtidsrettet motiv til at fremlægge historiske undersøgelser: at opdrage deres samtid ved eksempler til efterfølgelse og afskrækkelse eller at lære historiens love at kende. Her tillægger BEJ tilsyneladende et videregående motiv hos historieskriverne, nemlig påvirkning af menneskers handlinger i fremtiden, afgørende vægt, medens deres umiddelbare mål, rekonstruktionen af fortiden, ikke får ham til at bruge betegnelsen fortidsfiksering.

Nu udtaler Holberg sig vist især om kendskab til fortiden som baggrund for forståelsen af nutiden. Og han formulerer sig i det anførte citat forsigtigt, idet den historiske videnskab gør læseren klogere på sig selv og andre, men uden egentlig handlingsanvisning. ³ Men det er rigtigt, at han også understreger evnen til at spå om fremtiden på grund-

² Jensen, s. 206.

³ Jensen, s. 181.

lag af indsigt i fortiden. Holberg synes således – i lighed med en senere tids generaliserende samfundsvidenskaber – at lægge vægt på erfaringer om fortiden, der, når de opfattes som lovmæssigheder, muliggør profetier. Holberg udviklede imidlertid ikke sådanne lovmæssigheder systematisk, hans forskningsfelt var det forgangne, indtil samtiden. Historien var for ham fortiden, det er det, man lærer af den, dens virkning – hvis den læses rigtigt – der er fremadrettet.

Det er givetvis rigtigt, som BEJ gør rede for, at mange danske faghistorikere fra slutningen af 1800-tallet og fremefter blev betænkelige ved en meget bastant tolkning af mulighederne for at generalisere lovmæssigheder på grundlag af deres historiske studier. Og det var måske ikke så sært i lyset af historiefilosoffernes (eller »historieteoretikernes«) bredt opmalede, men smalt dokumenterede, forståelser af verdens gang. For deres eget vedkommende holdt faghistorikerne sig i hvert fald fortrinsvis til de unikke begivenheder og forløb. Andre samfundsvidenskaber måtte tage sig af generaliseringer og teorier. Genstandsfeltet var således fortsat fortiden, men deres videregående formål strakte sig ikke længere end til at forstå baggrunden for nutiden. Lovmæssigheder, for slet ikke at tale om profetier, måtte være andres sag.

BEJ lader Paludan-Müller være den, der i 1870'erne som den første argumenterer for fortidsfikseringen, fordi han ikke blot går ud fra, at historikerens genstandsfelt er fortiden, men også diskuterer det. Overraskende nok undrer det BEJ, at Paludan-Müller kan have mere end ét kriterium for sit historiebegreb, nemlig både det fortidige og menneskets handlinger. Men han lader ikke som for Holbergs vedkommende en tendens til magistra vitae-motiv være tilstrækkeligt til at slippe Paludan-Müller igennem som nutids- og fremtidsrettet.⁴

I stedet kan han konstatere en fortidsfiksering hos både Paludan-Müller, Erslev og Steenstrup. Genstandsfeltet var for dem eksplicit fortiden, og formålet var at udforske denne med henblik på en rekonstruktion. Men BEJ retter nu sin kritik mod afgrænsningen af genstandsfeltet, og påpeger, at historikerne ikke tilstrækkelig konsekvent gennemtænkte skellet mellem fortid og nutid, og at de ikke kunne redegøre tilfredsstillende for, hvorfor fortiden som objekt skulle adskille sig så væsentligt fra nutiden, at dens udforskning må have sit eget fag.

Det er især Kristian Erslevs beskrivelse af historiefaget, som BEJ kritisk vurderer, ikke mindst fordi den menes at have været skoledannende. Erslevs fagdefinition hæftede sig ved, at faget beskæftigede sig med fortiden, som søgtes rekonstrueret, ikke nutiden, dagens begivenheder;

⁴ Jensen, s. 182-84.

med det unikke, uden videregående generaliserende mål med mindre man bevægede sig over i teoretikernes verden, og den tog Erslev ikke stilling til; at faget var meget bredere i sit emneområde end de specialiserede, systematiske videnskaber; og at faget krævede en særlig teknik og metode, fordi umiddelbar iagttagelse af fortiden var umulig. Derved blev faget ved sin kombination af formål, genstandsfelt, og metode adskilt fra en række andre videnskaber – som det dog også overlappede, fordi de beskæftigede sig med de samme emneområder.⁵

BEJ's problematisering heraf – bl.a. med støtte i Aksel E. Christensen og H.P. Clausen – forekommer lovlig bastant. Vel er det rigtigt, at kun et øjeblik skiller fortid fra nutid og fremtid; at også andre samfundsvidenskaber end historiefaget beskæftiger sig med fortiden; og at såvel nogle historikere som nogle samfundsforskere selv kan skabe deres materiale. Man kan endda argumentere med, at også andre samfundsvidenskaber beskæftiger sig med unikke, tidsbestemte forhold, hvorved Clausens definition af historiefaget mister sin skarphed. Og man kunne gå endnu videre, hvis man erkendte, at også andre videnskaber benytter middelbar iagttagelse. Så kunne man tro, at alting flød, og at historiefaget var ubestemmeligt. Men det gælder jo for såvel historiefaget som andre fag, at de ikke i praksis behøver at være så skarpt afgrænset fra hinanden, at ingen overlapning er mulig. De kan være – og er normalt – snarere bestemt på grundlag af deres *typiske* formål, genstandsfelt, synsvinkel, metode eller materiale. De har en egen kerne, der gør dem identificerbare som fag, men en gennembrydelig og bevægelig grænse over for deres faglige omverden. De har udviklet en tradition for arbejdsdeling, som dog ikke er mere fast, end at den er under stadig udvikling, og der er konkurrence mellem dem. Men hvert enkelt fag er stadig genkendeligt for de fleste og formentlig praktisk som ramme om uddannelse og faglig dialog, så længe det ikke fører til afvisning af inspiration udefra.

Derfor forekommer det ikke at være et afgørende argument mod historie som fag, at samtidshistorikere (der ikke beskæftiger sig med samtiden i betydningen nuet, men med den nyeste fortid) har et andet og i hvert fald kortere perspektiv end andre historikere, og at de på nogle punkter har bedre, på andre vanskeligere kildeadgang, som måske kan føre til, at der er forskelle i deres problemstillinger, eller at de benytter et forskelligt udvalg af teknikker. Både samtidshistorikere og andre historikere har fortiden – forstået som noget andet end fremti-

⁵ Kristian Erslev: *Historisk Teknik*, 1926, s. 3, 71, 91- 95.

den – som deres forskningsfelt og som regel nogle grundlæggende fælestræk i deres arbejde.

Under omtalen af den angivelige ændring hos Erslev fra et materielt til et funktionelt kildesyn synes BEJ på vej i retning af en argumentation for, at et funktionelt kildesyn burde have konsekvenser for fortidsfikseringen. Han udfolder ikke synspunktet videre, men skal det give mening, kunne det betyde, at jo mere styrende historikerens problemstilling er i forskningsprocessen, jo mere vægt får nutiden.⁶ Men hertil må indvendes, at Erslev – som de fleste andre historikere – til stadighed lagde vægt på historikerens spørgsmål. Så hvis det berettiger til at undgå prædikatet fortidsfiksering, kan Erslev og hans efterfølgere vel slippe for det?

Fra tiden efter 2. Verdenskrig refererer BEJ diskussionen om historiens nytte og anvendelighed for nutidsmennesket – som en parallel til 17-1800-tallets *magister vitae*-formål eller som noget eksistentielt, at mennesket må leve i og med fortællinger. Ved at opstille Hal Koch som et alternativ til fortidsfikseringen vender BEJ tilbage til spørgsmålet om historiefagets videregående formål. For Koch som for Holberg var genstandsfeltet fortiden, men formålet erfaring og livsvisdom for nutidens mennesker. Dog heller ikke nu i form af konkrete anvisninger, sådan som de generaliserende samfundsvidenskaber kunne anbefale sig med, snarere vel et bredere og dybere grundlag for beslutninger og handlinger.

Mediet mellem rekonstruktionen af fortiden og nutidsmenneskets indsigt var for Koch og for Martin A. Hansen fortællingen, levendegørelsen af fortiden, som kunne lette forståelsen og derved også tilegnelsen af erfaring og visdom som ressource for selvforståelse og handling. Men mediet bliver vel kun af betydning for historiebegrebet, hvis fortællingen styrer rekonstruktionen af fortiden (og ikke omvendt) og – i BEJ's problemstilling – gør denne fremtidsrettet. Martin A. Hansen understregede også traditionsfornemmelsen – som imidlertid kan virke som en faktor, hvad enten traditionen afspejler en fjernere fortid eller blot er en myte om den. Og Martin A. Hansen bebrejdede yderligere faghistorikerne, at de var uvidende om nutidens mennesker og derfor heller ikke forstod fortidens. På det punkt var han imidlertid – som fremhævet af BEJ – ganske enig med tankegangen hos Erslev, som rådede historikere til at nyttiggøre deres samtids viden, samlet af andre videnskaber, når de tolkede fortiden.⁷

⁶ Jensen, s. 186.

⁷ Erslev, s. 91-93.

Det giver BEJ anledning til at påpege, at Erslev dermed underminerede sit eget fortidsfikserede historiebegreb, fordi der så ikke skulle være nogen forskel mellem fortids- og nutidsspecialister.⁸ Nu er det jo primært sin egen bestemmelse af Erslev som fortidsfikseret, BEJ søger at fjerne grundlaget for. For Erslev var det næppe noget bindende argument. For Erslev må forstås således, at for ham var kendskab til nutidens mennesker og samfund kun en nødvendig, men ikke en tilstrækkelig forudsætning for at studere fortiden. Den generelle forståelse kunne kun nyttiggøres som hjælp til at forstå fortiden, hvis den blev kombineret med de særlige teknikker og metoder, som fortidsstudier kræver. Ikke blot er historikernes genstandsfelt derfor for Erslev et andet, der stilles yderligere krav om en metode.

Gladere er BEJ for H.P. Clausen, fordi denne ikke eksplicit formulerer fortiden som genstandsområde for faget, men kun i praksis bruger begrebet historie således. Sympatien hænger sammen med, at Clausen lige som Povl Bagge foretrækker distinktionen idiografisk-nomotetisk som et af kriterierne for sin definition af historie som »en videnskabeligt funderet opfattelse af ...adfærd og...forhold...således at disse fænomener beskrives i deres tids- og stedsbetingede individualitet.«⁹ Og det lægger iflg. BEJ op til en forestilling om, at tidsaksen fortid-nutid-fremtid ikke er afgørende. Men her må man spørge, om det er muligt at beskæftige sig videnskabeligt med et tids- og stedbestemt fænomen, når vi taler om fremtiden? Og afskæres fremtiden, bliver der kun fortiden indtil dette øjeblik tilbage, altså omtrent svarende til Erslev-citatet: »...hvad der sker i Dag, er i Morgen Historie.«¹⁰

BEJ viser endelig interesse for de få danske historikere, der har fremlagt eksistentialistiske historieopfattelser, uden at det dog synes ganske klart, om det er historie som videnskab om fortiden eller forestillinger om fortiden hos mennesker, de især er interesserede i. At forestillinger om fortiden påvirker nutidige og fremtidige handlinger bestrides vist ikke af faghistorikere, uanset om de i *magistra vitae*-traditionen bevidst måtte ønske at forme dem, eller om de som kritiske historikere blot fremlægger deres rekonstruktioner til frit brug. Men når faghistorikere beskæftiger sig med forestillinger om fortiden, er genstandsfeltet også her fortiden, nemlig fortidens aktørers forestillinger, og ikke – som det antydes for Aalbæk-Nielsens vedkommende – historikeren selv.

På grundlag af disse uddrag af BEJ's eksempelmateriale kan det konstateres, at danske faghistorikeres genstandsfelt er fortiden. Hvis de ikke

⁸ Jensen, s. 192.

⁹ Jensen, s. 193-94.

¹⁰ Erslev, s. 3.

udtaler sig om andre faglige formål end rekonstruktion af fortiden, kategoriserer han dem som fortidsfikserede. Hvis de formulerer som et videre mål at påvirke nutlevende menneskers beslutningsgrundlag, karakteriseres de ikke som fortidsfikserede (bortset fra Paludan-Müller). Og hvis de kun nævner tiden i deres definitioner, og ikke afviser nutiden og fremtiden som dele af historiefagets område, synes de iflg. BEJ at være på vej i den rigtige retning. Hvis historikerne ytrer interesse for at udnytte de generaliserende samfundsvidenskabers resultater, karakteriseres de som selvmodsigende.

Jeg ville nok foretrække en anden betegnelse end fortidsfikseret, så det fremgik klart, om genstandsfelt, primært eller sekundært formål skulle karakteriseres, men det er kun en strid ord – og deres konnotationer. Jeg har derimod vanskeligt ved at se, at udnyttelse af andre videnskaber med egne genstandsfelter og metoder som et af historikernes hjælpemidler til at rekonstruere fortiden skulle være i modstrid med en »fortidsfikseret« historieopfattelse. Og det forekommer mig, at formidling af viden om fortiden ikke behøver at indgå som central for selve historiebegrebet.

De næste spørgsmål, BEJ tager op, er forklaringen på det skift, der fandt sted i danske faghistorikerens formålsopfattelse og konsekvenserne for faget af valget af formål.

BEJ har nok ret i, at koncentrationen om det ene formål for faghistorikernes virke, at rekonstruere fortiden så præcist som muligt, falder sammen med den øgede professionalisering og videnskabeliggørelse i sidste tredjedel af 1800-tallet. Derimod har han – som ovenfor påpeget – ikke ret i, at der ikke hos Erslev kan findes en rimelig begrundelse for, at et fag som genstand kan have fortiden.

Men den afgørende forskel mellem BEJ og andre historikere er nok, at hvor han undrer sig over, at man blandt historikerne har accepteret den definition – som han lidt overraskende kalder en »antagelse«¹¹ – at det drejer sig om fortiden, så har andre betragtet det som en naturlig ting, et udgangspunkt som ikke krævede nogen forklaring.

Det skyldes måske, at de, der har godtaget rekonstruktionen af fortiden som eneste formål, har stillet sig skeptiske overfor, om man på videnskabeligt grundlagt kunne nå meget videre med en idiografisk videnskab end at beskrive og forklare fortiden og stille dette til rådighed som en erfaring. Uden generaliseringer og teoridannelse, alene på basis af historikerens udvælgelse af gode og dårlige forbilleder som

¹¹ Jensen, s. 196.

magistra vitae, var det vanskeligt at argumentere for, at et nutids- og fremtidsrettet formål var videnskabeligt begrundet. Og at koncentrere sig om fortiden som genstandsfelt, når historiefaget skulle placere sig i forhold til andre videnskaber, var naturligt, da det havde været genstandsfeltet også før det kritiske gennembrud.

Er der overhovedet grund til som BEJ at antage, at historikerne skulle føle et særligt behov for at legitimere og profilere deres fag? Historikerne på Paludan-Müller, Steenstrup og Erslevs tid var jo respekterede og fremtrædende forskere og havde næppe besvær med at konkurrere med samfundsvidenskabelige kolleger. At Erslev var selvbevidst, fremgår – hvis man læser det uden tanke på den pædagogiske sammenhæng – af BEJ's citat om botanikere og fysikere, men hans lidt kluntede pointe er vel især den kendte, at rekonstruktion af fortiden rejser særlige krav til forskeren, og at den videnskabeligt baserede rekonstruktion, som stilles til rådighed for offentligheden, må skyldes faghistorikeren. Det udelukker ikke, at alle mennesker kan danne sig forestillinger om fortiden, men de antages at gøre det på et mindre kvalificeret grundlag. De når ikke så tæt på sandheden om fortiden som historikeren.

Et ønske om legitimering ville jeg snarere vente at finde i 1960'erne, da H.P. Clausen skrev. Da kunne historikere overveje, om de skulle blive ved deres fag, bevæge sig over i andre samfundsvidenskaber, eller måske virke som formidlere mellem historikere og politologer (som Clausen selv gjorde). Og på det tidspunkt var konkurrencen fra de generaliserende samfundsvidenskaber ikke indskrænket til jurister og økonomer – som historikerne havde et veletableret samarbejde med – men forstærket af sociologer og politologer, der mere direkte kunne true historikerne som eksperter vedrørende det grundlag, som det nuværende samfund byggede på, og som udbydere af visdom opsamlet på grundlag af historisk erfaring. Men i så fald skyldes fortidsfikseringen ikke historiefagets professionalisering, snarere hænger de nye forsøg på at fastlægge fagets område sammen med nutidseksperternes indtrængen på historikernes områder.

I sin videre kritik af danske historikers manglende begrebsmæssige klarhed fæstner BEJ sig i forlængelse af Erslevs udnævnelse af historikerne til fortidsspecialister ved deres angivelige selvtilstrækkelighed. De har ikke lyttet til de mange tænkere fra andre fag, som har haft noget at sige om, hvad historie er.¹² Jeg tror, der er megen sandhed i den observation. Medens historikere efter min mening har vist sig meget åbne over for at hente inspiration fra en lang række human- og sam-

¹² Jensen, s. 198.

fundsvidenskaber i deres praktiske arbejde med at stille spørgsmål til, rekonstruere og forstå fortiden, har de fleste været mindre interesserede i at lytte til filosoffer fra ethvert fag.

Men jeg tror ikke, at dette er en følge af professionaliseringen. Baggrunden er snarere historikernes udpræget pragmatiske tilgang, hvor nytten af inspiration udefra skal vise sig i resultaterne af historikernes praktiske og konkrete arbejde. De mere filosofisk anlagte betragtninger har forekommet mange faghistorikere lidet relevante, måske unyttig tågesnak, eller endda forestillinger som snarere ville lede på afveje eller føre til lammelse.

Heroverfor må det dog påpeges, at faget gennem de sidste 30-40 år har været vidne til løbende diskussion af og inspiration fra f.eks. samfundsvidenskabelige, marxistiske, kulturanalytiske, litterære og sprogfilosofiske teoretikere, som i hvert fald er blevet opfattet som spændende nok til at blive taget op, om end de ofte forholdsvis hurtigt er gået i glemmebogen igen.

Det kan nok være begrebsmæssigt nyttigt at opstille den række af otte historiebegreber, som BEJ gennemgår,¹³ men spørgsmålet er, hvor brugbart det vil være for danske faghistorikere. Historiebegreberne vedrører forskellige emner og sprogbrug, som det ville være praktisk at have forskellige, præcise betegnelser for. Men at ordet historie bruges forskelligt af forskellige mennesker og i forskellige sammenhænge, gør ikke historievidenskaben flerdimensional. Det ændrer næppe ved, at faghistorikere opfatter det som deres hovedopgave at udforske fortiden, herunder både handling og adfærd og naturligvis også de sider af fortiden, som vedrører fortidige menneskers oplevelse af og brug af historien i deres liv og gerning – uden dog at glemme de strukturelle kræfter, der ligger uden for de historiske aktørers virkelighedsbillede. Og dernæst at formidle resultaterne af udforskningen uden stærk moraliseringen og politiseringen.

At inddrage historiske aktørers fremtidsforventninger ligger naturligvis ikke uden for denne hovedopgave. At lade sine læses fremtidsforventninger indgå i historikerens formidlingsstrategi er en mulighed, som dog forudsætter nogenlunde sikker viden herom. At historikeren lader egne fremtidsforventninger indgå i sine problemstillinger, er ikke usandsynligt – og historiografisk dokumenterbart – men da fremtiden ikke kendes, kan der ikke føres videnskabeligt baseret diskussion om denne faktor, når resultaterne af historikernes arbejde vurderes.

¹³ Jensen s. 202-04.

Med sin kritik af det, han opfatter som danske historikeres hidtidige snævre opfattelse af historien, synes BEJ at ville udvide historikernes arbejdsfelt, så det i hvert fald omfatter både fortid, nutid og fremtid og det, der falder inden for historie i alle ordets afskygninger. Han er derfor langt mere ambitiøs på fagets vegne, end man har været i de sidste fire-fem generationer. Spørgsmålet er, om en sådan målsætning vil føre til en afprofessionalisering? Den traditionelle historiker må i hvert fald spørge sig selv, om gevinsterne ved så udstrakt en bredde opvejer ulemperne.

Man kan måske nærme sig en bestemmelse af ulemperne ved at se på begrundelserne for, at danske historikere har indskrænket sig til Erslevs afgrænsning med hensyn til formål (den sandest mulige rekonstruktion), genstandsfelt (mennesket som samfundsvæsen i fortiden) og metode (rekonstruktion på grundlag af middelbar iagttagelse). Dels kan denne afgrænsning begrundes med en arbejdsdeling, en praktisk specialisering hvor hvert fag koncentrerer sig om et kerneområde, men samtidig udnytter hinandens resultater. Dels kan afgrænsningen til det beskrivende og forklarende – men ikke det generaliserende, det forudsigende og det normative – begrundes med, at historiefaget dermed havde en fastere empirisk grund for sine påstande, og at man mindske risikoen for, at videregående formål virkede tilbage på den videnskabelige undersøgelse.

Det var vel ikke mindst opgøret med de historikere, der meget direkte søgte at påvirke nutid og fremtid, og som for at nå målet bevidst eller ubevidst kunne gå på kompromis med den historiske rekonstruktion, som Erslev havde i tankerne, når han tilsluttede sig nedbrydningen af myter og fastholdelse af sandheden som målet – også selv om han erkendte, at det var vanskeligt at nå.¹⁴

Som Bernard Eric Jensen i sit indlæg har argumenteret for, bør danske faghistorikere naturligvis overveje at udvide deres felt, og de – eller særlig interesserede blandt dem – bør overveje mulige bidrag til udviklingen af historiefaget fra andre fag. Men de bør også besinde sig på de fordele, der måtte være ved deres gradvist udviklede tradition. Og hvis faget spredes og relativeres, risikerer det at miste sin væsentligste betydning og begrundelse.

¹⁴ Erslev, s. 96.